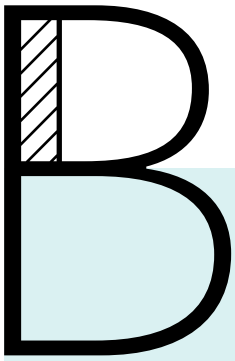

LESMAF BERBERIO

Repertoire verkennen // creatieve denkprocessen

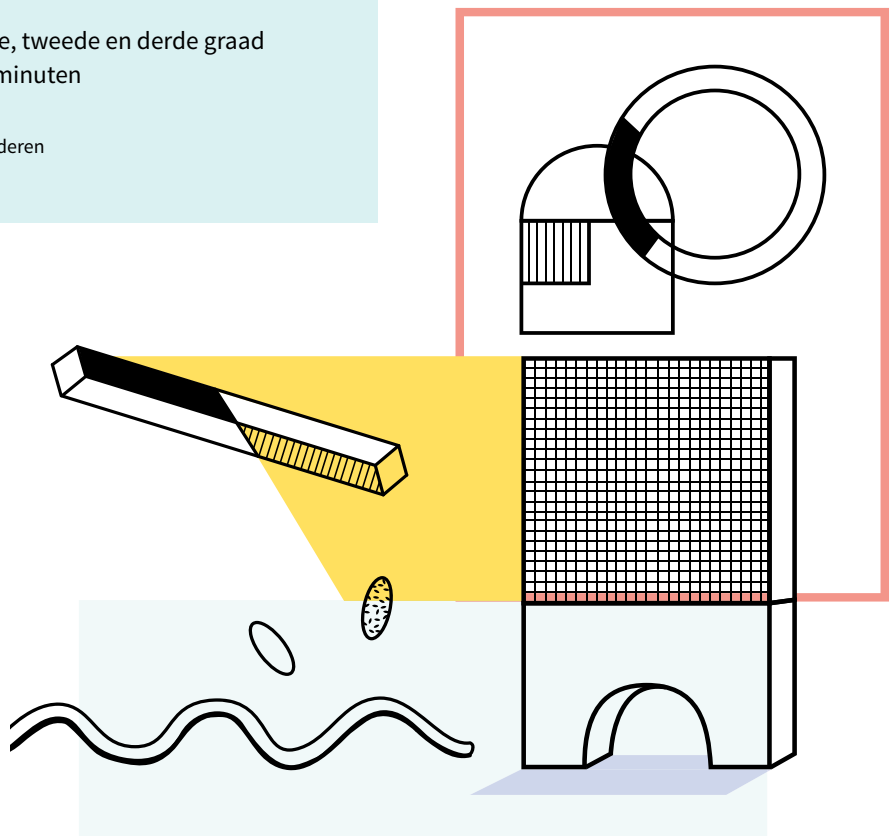
WAT IS BERBERIO?

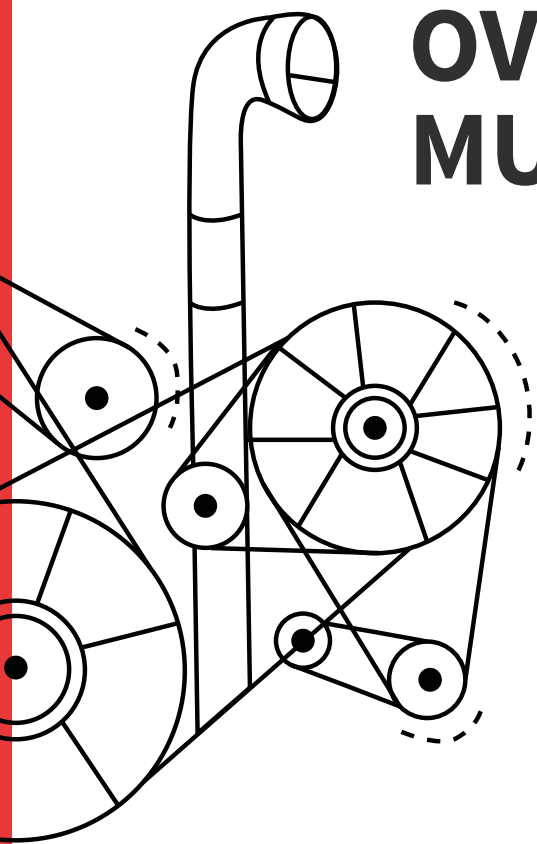
BerBerio is een voorstelling gecreëerd door Zonzo Compagnie* in samenwerking met het ensemble Revue Blanche en de regisseur/videoartieste Letizia Renzini. Volgens het eigenzinnige recept van de Italiaanse componist Luciano Berio wordt de muziekwereld een paar keer op zijn kop gezet. Je hoort een gezongen stripverhaal, neemt vakkundig deel aan het mixen van verschillende componisten en krijgt heerlijke folk songs voorgeschoteld. Vier muzikanten gidsen je doorheen de muziekgeschiedenis, verleggen ondertussen wat muzikale grenzen, passeren langs Berio's muze en hypergetalenteerde vrouw Cathy Berberian en laten ons achter met de prettige vaststelling dat de muziekwereld een kruitvat van creatieve mogelijkheden is.

DOELGROEP: Lagere school – eerste, tweede en derde graad

DUUR VAN DE VOORSTELLING: 50 minuten

* in coproductie met Jeugd en Muziek Vlaanderen

OVER JEUGD EN MUZIEK BRUSSEL

Beste leerkracht,

Binnenkort woon je de voorstelling BerBerio bij. Omdat we graag willen dat je vooraf of achteraf met je leerlingen kan voor- en nagenieten, ontwikkelden we deze lesmap. Je vindt er alles om de voorstelling op verschillende wijzen te beleven en te herbeleven. De kinderen maken op die manier op voorhand en achteraf kennis met muziek op maat van hen gemaakt.

Kwaliteitsvolle achtergrondinformatie, betrouwbare informatiebronnen, leuke tips en interessante (luister)links helpen om de voorstelling nog beter te begrijpen en sluiten aan bij de onderwijspraktijk. Je kan zelf bepalen hoe ver je mee in het verhaal gaat.

De lesopdrachten stimuleren de kinderen om zelf op zoek te gaan naar de wondere wereld van Luciano Berio en Cathy Berberian en ontdekken hierbij andere en nieuwe kunstvormen.

HOE PAST DE VOORSTELLING BERBERIO IN DE OPLEIDING VAN JE LEERLINGEN?

Zoals je uiteraard weet, zijn er algemene basiscompetenties in eindtermen die elke leerling moet verwerven gedurende zijn of haar schooltijd, ongeacht het onderwijsnet waarin je lesgeeft. Hoe deze concreet worden ingevuld, hangt af van de inrichtende macht.

Wij baseren ons op de algemene leerdoelstellingen van de Vlaamse Gemeenschap en geven telkens aan welke leerdoelstellingen uit het lager onderwijs centraal staan bij deze lesmap. Zo heb je een snel overzicht van de kennis, vaardigheden en competenties die aan bod komen tijdens de voorbereiding of naverwerking van deze voorstelling.

Welke doelstellingen er aangehaald en aangereikt worden, vind je achteraan in de lesmap.

WAT KUNNEN WE VERWACHTEN TIJDENS DE VOORSTELLING?

Je ontdekt een wereld die Luciano Berio gecreëerd heeft in een bijna woordeloze voorstelling van muziek en klank. Beelden, klank en muziek lopen naadloos in elkaar over. Verwacht je aan een ultieme verwondering die je zo kan terugbrengen in een beeldende en geheime maar wondermooie wereld en fantasie.

WIE IS LUCIANO BERIO?

Luciano Berio (1925-2003) is een Italiaanse **componist** uit de streek van Oneglia die afwisselend in Rome en New York woonde. Veertien jaar was hij getrouwd met de Amerikaanse sopraan **Catherine Berberian**. Hij richtte in samenwerking met Bruno Maderna het experimenteel orkest Studio di Fonologia op. Later werd hij professor aan de befaamde Juilliard School in New York. Zijn oeuvre omvat een breed scala aan vormen en vormexperimenten. Hij schreef zowel kamermuziek, composities voor groot orkest en vocalisten als **elektronische muziek**. Hij werkte zijn hele leven aan een reeks **Sequenza** voor solo-instrumenten. Het gebruik van muzikale en **literaire citaten** en het inlijven van allerlei soorten volksmuziek is kenmerkend voor zijn werk. Onder de auteurs van wie hij teksten gebruikte behoorden James Joyce, Edoardo Sanguineti, E.E.Cummings, Italo Calvino, Samuel Beckett en Claude Lévi-Strauss.

*Grote populariteit won hij met zijn **Folk Songs** in 1964 en zijn voor de Swingle Singers gecomponeerde Sinfonia in 1968. Berio orkestreerde ook muziek van andere componisten. Rendering is zijn afgewerkte versie en orkestratie van Franz Schubert's onvoltooide symfonie.*

Enkele smaakmakers van zijn oeuvre

[Wasserklavier](#)

[Nones](#)

[Rendering](#)

[Cries of London, per 8 voci 1-5](#)

[Sinfonia and Swingle Singers](#)

Hieronder vind je nog een voorsmaakje van de voorstelling!

[Momenti, per nastro magnetico](#)

[\(elektronische muziek\)](#)

OPDRACHTEN LUCIANO BERIO

PARTITUREN EN GRAFISCHE PARTITUREN

WAT IS EEN PARTITUUR?

Een partituur is een vorm van “muziek” notatie op papier waar gebruik gemaakt wordt van notenbalken, noten en ritme.

WAT IS EEN GRAFISCHE PARTITUUR?

Een grafische partituur is een muzikale partituur zonder noten, maar met symbolen en tekens. Het wordt gebruikt om het verloop van elektronisch voortgebrachte klanken weer te geven, om de muzikant een grotere speelvrijheid te geven of om muziek weer te geven die zich moeilijk laat noteren met notenschrift. Muzikanten en componisten geven dus een muzikale betekenis aan de symbolen en gaan dit verklanken.

Vanaf 1950 werd de grafische partituur voor het eerst door verschillende componisten gebruikt. Avant-garde componisten als Roman Haubenstock-Ramati, György Ligeti, ... gebruikten grafische tekens.

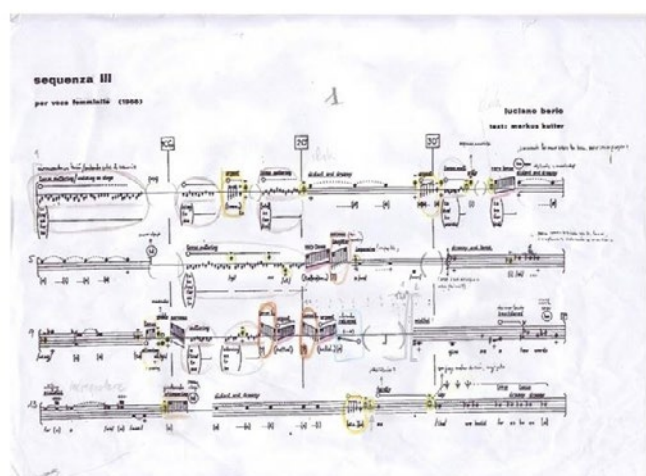
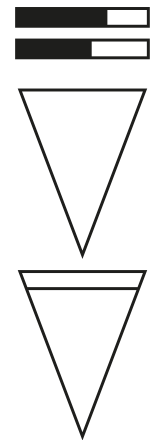
VRAAGJES OVER DE OPNAME:

Welke stemtechnieken hoor je in de opname?
(nonsenstaal, klakken, lachen, ...)

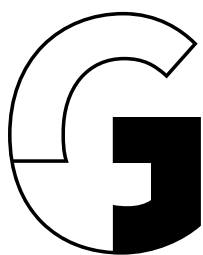
Welk stemgeluid vond je het leukst?

Sequenza III, per voce femminile

Luciano Berio schreef dit stuk voor een virtuoze acterende zangeres of zingende actrice zoals zijn eigen vrouw **Cathy Berberian**, een **Amerikaanse sopraan en zijn muze**. Zingen is maar één van de ontelbare expressieve mogelijkheden waarover een stem beschikt. Berio gebruikt een aantal van deze mogelijkheden. Zijn **grafische partituur** bevat zo'n 15-tal stemtechnieken waaronder schaterlachen, trillen van de lippen en tong, klakken met de tong, nonsenstaal gebruiken, ... Daarbij beschrijft hij hoe de klank moet voortgebracht worden: dromerig, heel intens, extatisch, fading away, ...

(sterk naar fade away) KLAK MET JE TONG	(dromerig) NEURIE LANGE TONEN		(druk) NONSENSTAAL	RAP EEN ZIN DOOR ELKAAR	(van zacht naar luid) KLAK MET JE TONG	ZUCHT	
(dramatisch) ZING LANGE TONEN	ZING LANGE EN KORTE TONEN	(als een verliefd koppeltje) NONSENSTAAL		LAAT JE LIP TRILLEN	ZUCHT	GEEUW	MAAK EEN WINDGELUID

GRAFISCHE PARTITUUR SEQUENZA

TIP: Oefen de partituur met de kinderen en neem op. Wie een smartphone heeft, kan dit zeker opnemen. Beluister samen met de kinderen hun eigen Sequenza. Aan de hand van de opname kan je nog zaken in de partituur wijzigen net zolang totdat jullie tevreden zijn over het resultaat.

MEERDERE VOORBEELDEN VAN ORIGINEEL STEMGEBRUIK

[Keelklanken en andere - Een Mongoolse keelzanger](#) - [Bobby McFerrin in "gesprek" met Maria Joao - Ritratto di Citta, prima parte / Berio en Bruno Maderna](#)

Dit stuk schreef hij samen met Bruno Maderna in 1954. Het is het eerste elektronische stuk dat opgenomen werd in de RAI Fonology Studios te Milaan. De tekst op de muziek is van Roberto Leydi en de stemmen van Nando Gazzolo en Ottavio Fanfani.

OPDRACHT: Neem met de kinderen verschillende omgevingsgeluiden, gesprekken, ... op. Bespreek met de kinderen welke geluiden uiteindelijk de compositie halen en in welke volgorde deze gezet moeten worden. Welke geluiden keren regelmatig terug? Welke geluiden hoor je als basis doorheen heel je compositie door? Wat moet stiller of juist luider opgenomen worden? Met Audacity (klik op de titel) kan je de verschillende bestanden achter elkaar plaatsen, bewerken en vervormen naar gelang de smaak en de behoefte van de kinderen.

VRAAGJES OVER DE OPNAME:

Wat is het eerste geluid buiten de gesproken tekst dat je hoort?

Als je naar de opname kijkt, wat denk je dat Berio probeert weer te geven met de muziek en de beelden? (Portret van de stad)

Beluister fragment op 4'15 tot 6'20. Welke geluiden weerklinken door de stad?

Folk Songs

Folk Songs is een liedcyclus die Berio schreef in 1964. Het bestaat uit een aantal arrangementen van volksliederen van over de hele wereld. Het is geschreven voor dwarsfluit, stem, klarinet, harp, viool, cello en percussie/slagwerk. In 1973 arrangeerde hij dit voor een groot orkest.

LIEDCYCLUS

1 // **Black is the colour** – John Jacob Niles

2 // **I wonder as I wander** – John Jacob Niles

3 // **Loosin yelav** (Armenië)

Lied over het verschijnen van de maan

4 // **Rosignolet du bois** (Frankrijk)

Een nachtegaal raadt een jongeman aan om zijn liefde om 2 uur 's nachts te bezingen.

5 // **A la femminisca** - Sicilië

Zeemansvrouwen zingen hun lied aan de dokken

6 en 7 // **La donna ideale en Ballo** (composities van Berio)

Liederen over de ideale vrouw

8 // **Motettu de tristera** - Sardinië

Een nachtegaal zingt

9 // **Malturous qu'ò uno fenno** - Frankrijk

Ongelukkig de man die een vrouw heeft ...

10 // **Lo fiolaire** - Frankrijk

Het spinnende meisje

11 // **Azerbaijan love song** – Azerbeidjan

Lied over de liefde

De Folk Songs Cycle werd voor de eerste keer in 1964 gebracht door een kamerorkest gedirigeerd door Berio met als soliste zijn vrouw Cathy.

Black is the colour (of my true love's hair) is één van de eerste folk songs (volksliederen) die Berio gebruikt die hijzelf niet geschreven heeft. Dit nummer en 'I wonder as I wander' zijn beide geschreven door de folkzanger en componist John Jacob Niles. Je vindt ontzettend veel versies van dit nummer terug. Luister gerust even naar volgende versies. Het is altijd mooi om te horen hoe verschillend de interpretaties zijn van verschillende muzikanten en performers.

[Versie van Nina Simone](#)

[Versie van Avi Kaplan & Peter Hollens](#)

[Versie van Ms. Lauryn Hill](#)

[Versie van Judy Collins](#)

[Versie van Paul Weller](#)

OPDRACHT:

Beluister de verschillende opnames.
Welke opname spreekt jou het meeste aan en waarom?

OPDRACHT: Om de verhalen en de liederen juist weer te geven en voort te brengen, is een actieve luisterattitude belangrijk. De kinderen zitten in een kring. In een zak zitten verschillende zinnen. Het eerste kind haalt er een zin uit en fluistert die in het oor van het tweede kind. Het tweede kind doet dit op zijn beurt met het derde kind, het derde kind met het vierde, enz. Kan het laatste kind het verhaal exact navertellen?

OPDRACHT: Kies een thema zoals liefde, vrede, ... Verdeel de klas in groepjes waarbij elk groepje zijn strofe schrijft in volgende vorm: a b c b ofwel a b a

Zoek een leuke volkse melodie van een bestaand nummer uit die goed past bij de tekst die zij geschreven hebben en creëer je eigen folk song.

FOLK SONGS

Volkse of traditionele liederen hebben een sterke en verhalende traditie. Ze worden overgeleverd door de liederen te vertellen, zingen en spelen van generatie op generatie. Vaak zijn ze verbonden aan de eigen volkscultuur. Ze verhalen doorgaans historische of persoonlijke gebeurtenissen en ervaringen.

Volksliederen of Folk Songs zijn hoogst waarschijnlijk ontstaan door muziek te spelen of te zingen bij werk- of religieuze activiteiten. Het zingen tijdens het werk begeleidde de vaak monotone en repetitieve handelingen.

[Afro-American Worksong](#)

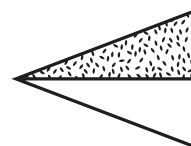
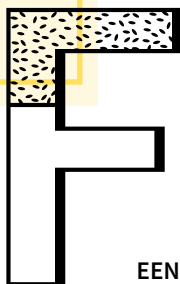
Traditionele Folk Songs

[Zweden](#) - [Polynesië](#) - [Indië](#)

Je kan uiteraard nog veel meer op youtube vinden.

Hedendaagse Folk Songs en kruisbestuivingen

[Ali Farka Toure](#) - [Hijaz](#)

*De voorbeeldteksten komen uit oude folk songs.
Wil je de hele tekst lezen of een opname horen,
ga naar volgende links*

[Die nachtegaal die zank een lied](#)
['s Nachts rusten meest de dieren](#)

EEN VOORBEELDJE A B C B

'Die nachtegaal die zank een lied, dat leerde ik.
Ik heb er een verholen lief, die vrijde ik en die
wil ik niet laten, ja laten. Ik hope nog een kort
half nacht in mijn liefs arm te slapen.'

EEN VOORBEELDJE A B A

's Nachts rusten meest de dieren ook mensen,
goed en kwaad en mijn lief goedertieren is in
een stille staat. Maar ik moet eenzaam zwieren
en kruisen hier de straat.'

INTERPRETATIE IN KLEUREN EN BEELDEN

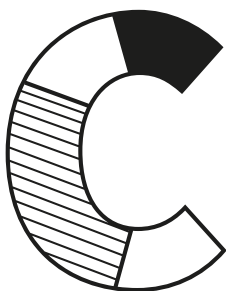
[La Donna ideale en Ballo](#)

[Motettu de tristera](#)

[Loosin Yelav](#)

OPDRACHT: Laat de kinderen een drietal fragmenten horen uit de folk songs. Kies fragmenten uit die in dynamiek en klankkleur verschillen zoals donker/triestig, dromerig, opgewonden/snel, ... zoals een fragment uit de tweede compositie La donna ideale en Ballo, een fragment uit Motettu de tristera en een fragment uit Loosin yelav. Laat hen vrij associëren over welke kleuren en beelden zij voor zich zien als ze het fragment horen. Die associatie proberen ze te tekenen en te kleuren. Van de tekeningen kan je een collage per fragment maken.

WIE IS CATHY BERBERIAN?

Catherine Anahid Berberian (Attleboro (4/7/1925- 6/3/1983) was een Amerikaanse componiste en mezzosopraan (vocalist). Zij was de dochter van een Armeens immigrantenpaar. Omwille van haar bijzonder wendbare en expressieve stem schreven een aantal componisten waaronder John Cage, Igor Stravinsky, ... speciaal voor haar stukken.

[Song Books / John Cage by Cathy Berberian](#)

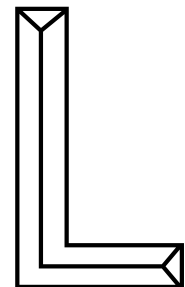
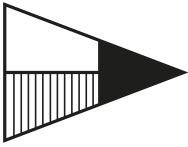
Berberian hield zich voornamelijk bezig met de moderne en avant-garde stromingen in de eigentijdse klassieke muziek, maar ook met Armeense volksmuziek, Claudio Monteverdi, The Beatles en haar eigen composities. Haar bekendste werk is Stripsody (1966), waarin ze haar vocale techniek exploreert door middel van stripboekklanken (onomatopee).

[Stripsody](#)

WEETJE: Cathy Berberian wordt genoemd in de song "Your Gold Teeth" van Steely Dan uit het in 1973 verschenen album *Countdown to Ecstasy*: "Even Cathy Berberian knows / There's one roulade she can't sing".

WIE IS LETIZIA RENZINI?

Deze Italiaanse multidisciplinaire kunstenaar heeft haar thuisbasis in Firenze. Ze reist regelmatig Europa rond om samen met andere kunstenaars en partners te werken zoals dus in dit geval voor BerBerio. Zij is thuis in zowel de muziek-, film- als kunstwereld. Zij biedt een totaalplaatje omdat ze werkt met geluid, beeld, het geschreven woord en performing arts.

Neem zeker een kijkje op haar [eigen website](#).

In haar werk vind je regelmatig verwijzingen naar andere kunstenaars, muzikanten en auteurs. Zoals je hieronder zal merken. Het eerste beeld is een opname uit de voorstelling BerBerio. De tweede foto is een werk van Man Ray.

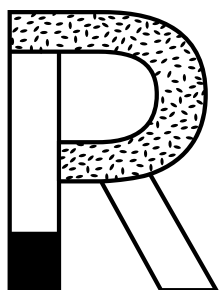

OPDRACHT: Laat de kinderen een foto maken van een gezichtsdeel zoals het oog, de mond, ... Print de foto's af in verschillende formaten. Laat de kinderen in groepjes een installatie bouwen met de foto's.

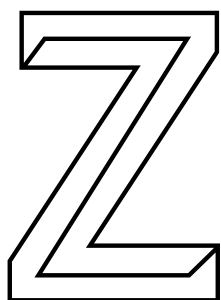
WIE IS REVUE BLANCHE?

Revue Blanche is een vocaal/instrumentaal kamermuziekensemble met een ongebruikelijke maar bijzonder kleurrijke bezetting: sopraan, fluit, altviool en harp. Sinds de oprichting in 2010 heeft het ensemble een indrukwekkend parcours afgelegd. Getuige hiervan is de Klara-award voor Jonge Belofte 2013.

Wil je meer weten over dit ensemble, [klik hier](#).

WIE IS ZONZO?

[Zonzo Compagnie](#) ontwikkelt artistiek uitdagende projecten, die de betrokkenheid van een jong publiek bij muziek en geluidskunst stimuleert.

DOELSTELLINGEN

DOMEIN MUZISCHE VORMING – MUZIEK

De kinderen kunnen

- muziek beluisteren en ervaren, muzikale impressies opdoen uit de geluidsomgeving met aandacht voor enkele kenmerken van de muziek: klankeigenschap, functie/gebruikssituatie
- improviseren en experimenteren, klankbronnen en muziekinstrumenten uittesten op hun klankwaarde en in een muzikaal spel daarvan gebruik maken
- openstaan voor hedendaagse muziek, muziek uit andere landen en culturen
- vanuit het eigen muzikaal aanvoelen praten over het zingen en het musiceren

DOMEIN MUZISCHE VORMING – BEELD

De kinderen kunnen

- door middel van kunst- en beeldbeschouwing een persoonlijk waardeoordeel ontwikkelen over beelden en beeldende kunst van vroeger, van nu en van verschillende culturen
- door betasten en voelen, door kijken en zien impressies opdoen, verwerken en erover praten
- beeldinformatie herkennen, begrijpen, interpreteren en er kritisch tegenover staan
- plezier en voldoening vinden in het beeldend vormgeven en genieten van wat beeldend is vormgegeven
- beeldende problemen oplossen, technieken toepassen en gereedschappen en materialen hanteren om beeldend vorm te geven op een manier die hen voldoet
- tactiele, visuele impressies, ervaringen, gevoelens en fantasieën op een beeldende manier weergeven

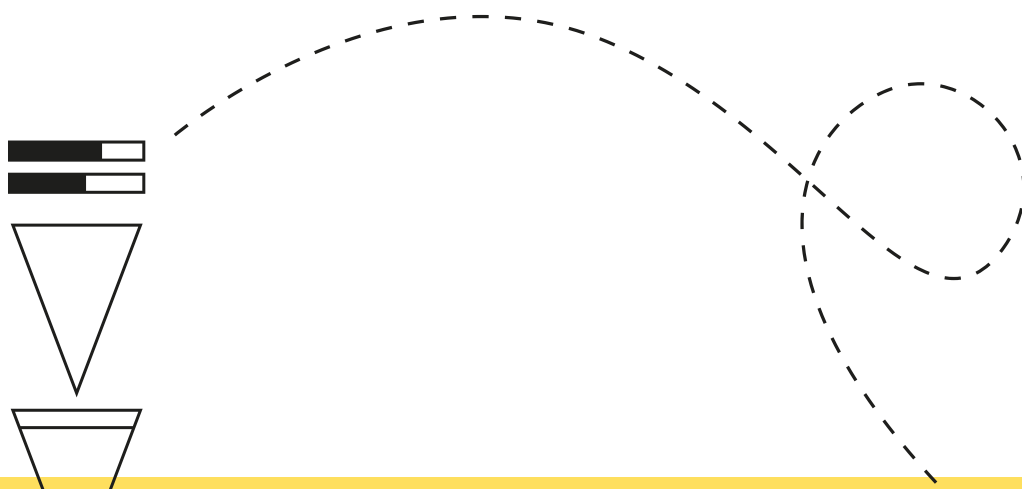
DOMEIN MUZISCHE VORMING – MEDIA

De kinderen kunnen

- ervaren dat een visueel beeld al dan niet vergezeld van een nieuw geluid steeds een nieuwe werkelijkheid kan oproepen
- soorten van eenvoudige hedendaagse audiovisuele opnamen en weergavetoestellen aanwijzen, benoemen en ze creatief bedienen
- een eigen audiovisuele taal gebruiken en het massale audiovisuele aanbod een relativerende plaats toekennen
- eenvoudige, audiovisuele informatie uit de eigen belevingswereld herkennen, onderzoeken en vergelijken

DOMEIN MUZISCHE VORMING – ATTITUDES DE KINDEREN KUNNEN

- blijvend nieuwe dingen uit hun omgeving ontdekken
- zonder vooroordelen naar kunst kijken en luisteren
- genieten van het muzisch handelen waardoor hun expressiemogelijkheden verruimen
- vertrouwen op hun eigen expressiemogelijkheden en durven hun creatieve uitingen tonen
- respect betonen voor uitingen van leeftijdgenoten, behorend tot eigen en andere culturen

MEER INFORMATIE?

Wil je meer weten over stemkunstenaars die vrij experimenteren met onder meer stem, hieronder vind je nog meer filmpjes en materiaal.

[Jaap Blonk - stemkunstenaar](#)

[Ivan Castiglia - stem, looping en effects](#)

JEUGD EN MUZIEK

Heb je graag nog wat meer info over muziek-educatieve projecten op maat, neem dan zeker een kijkje op onze website van Jeugd en Muziek Brussel en neem rechtstreeks contact met ons op! Laat van je horen (of maak van je oren)! Uiteraard horen wij graag wat je vond van deze voorstelling en lesmap. Vond je gemakkelijk wat je zocht in ons aanbod? Kreeg je voldoende omkadering om je leerlingen voor te bereiden? Voldeed de lesmap en de voorstelling aan je verwachtingen?

Breng ons op de hoogte via mail

mira.dejonge@jeugdenmuziek.be

Redactie: Carola Orye

Eindredactie: Mira Dejonge

Vormgevingen illustratie: [Tineke Vandenabeele](#)

